

В. О. Кожевникова,

доктор юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0410-6756>

ЗАКОНОДАВЧІ ОБМЕЖЕННЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯМ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: bojko.v1909@gmail.com

Мета дослідження: полягає у виявленні та вирішенні комплексу теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із закономірностями правового регулювання обмежень у процесі здійснення права власності подружжям, удосконаленні концепції сучасного розуміння обмежень майнових прав суб'єктів сімейних відносин. **Методи дослідження:** для реалізації зазначеної мети, у процесі наукового дослідження використано сукупність методів наукового пізнання. Методологічною основою наукової праці стали загально-наукові та спеціально-наукові методи. **Результати:** з'ясовані положення чинного сімейного законодавства України щодо нормативного порядку встановлення меж здійснення суб'єктивних прав та обмежень у праві спільної сумісної власності подружжя. **Обговорення:** з'ясовані наукові підходи до правової категорії обмежень у здійсненні права власності подружжя. Встановлено, що чоловік та дружина, здійснюючи свої права, керуються установленими законодавством межами, визначено, що загалом обмеження зменшують можливості здійснення окремого права, стосуються певного (виключного) кола суб'єктів окремих сімейних правовідносин, які встановлюються державою, рішенням суду, правовстановлюючим актом.

Ключові слова: право власності; обмеження прав; спільна сумісна власність; приватна власність; подружжя; суб'єкти сімейних правовідносин; здійснення права; межі здійснення майнових прав; заборони; захист сімейних прав та інтересів; зловживання правом.

Постановка проблеми та її актуальність. Основою будь-якого громадянського суспільства є сім'я, тому на сучасному етапі його розвитку одним із пріоритетних напрямів державної політики повинен бути захист сімейних прав та інтересів. Прагнення України до членства в Європейському Союзі, підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, і, як наслідок, зміна правових векторів розвитку нашої країни зумовили перегляд основних концепцій правового регулювання здійснення та захисту, в тому числі й шляхом обмеження особистих немайнових та майнових прав суб'єктів сімейних відносин.

У механізмі функціонування правової системи все більшого значення набуває використання

державою різних важелів впливу на волю та поведінку суб'єктів сімейних відносин. Відтак сфера сімейних відносин потребує особливого захисту. Складність окресленого механізму полягає в тому, що слід враховувати об'єктивну неможливість права регулювати ті індивідуальні відносини, втручання в які може повністю нівелювати ефективність права у межах здійснюваної ним охоронної функції, а це сфера особистого життя кожної людини, недоторканність якої встановлена на рівні закону.

Фундаментальний характер такої категорії сімейного права, як суб'єктивне право, обумовлює безпосередній зв'язок з інститутом здійснення сімейних прав, виконання обов'язків та їх захист від необґрунтованих обмежень. Відпо-

відно перед українським суспільством і державою виникає непросте завдання: з одного боку, здійснювати належне правове та моральне регулювання відносин, яке б сприяло зміцненню інституту сім'ї, з іншого – здійснювати це регулювання в установлених законом межах, які не обмежували б свободи сімейних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним підґрунтям для висновків і узагальнень, зроблених у роботі, стали фундаментальні праці сучасних вчених, зокрема: Т.В. Боднар, В.І. Борисової, О.В. Дзери, А.Г. Дідук, О.М. Доценко, Н.А. Дячкової, І.В. Жилінкової, Р.А. Майданика, О.О. Михайленко, Є.О. Мічуріна, Л.В. Красицької, З.В. Ромовської, О.М. Нікітюк, В.І. Труби, О.А. Явор та ін.

Виклад основного матеріалу. Підвищення ролі приватної власності та спільної сумісної власності подружжя на майно у шлюбно-сімейних відносинах неодмінно потребує належної охорони та захисту з боку держави. Цьому значною мірою сприяють обґрунтовані обмеження майнових прав чоловіка та дружини.

Загалом, не всі положення СК України, які стосуються майнових відносин у сім'ї, можна визнати вдалими. Як показала практика, деякі з норм нового СК України, навпаки значно ускладнили процес регулювання майнових відносин подружжя та створюють штучні проблеми при їх застосуванні [1, с. 58]. Зважаючи на це, за останні роки в національному законодавстві з розвитком права власності формувалися відповідні обмеження майнових прав подружжя, які потребують наукового визначення. Сучасні реалії безпосередньо здійснюють свій вплив на подальшу систематизацію обмежень прав із точки зору їх відповідності завданню охорони майнових прав суб'єктів сімейних відносин [2, с. 98], врахування та дотримання при їх встановленні природних передумов або чинників, які їх зумовлюють.

Зазвичай, обмеження сімейного права не зумовлює жодних змін меж самого суб'єктивного права особи, втім виключає можливість здійснення суб'єктом сімейних відносин юридично значущих дій. Установлені сімейним законом обмеження слід розглядати у двох аспектах: широкому та вузькому. У широкому аспекті обмеження – це

система імперативних норм, які включені в сімейне законодавство, а у вузькому – це правові обмеження, доцільність встановлення яких визначена у положеннях СК України.

Беручи до уваги етимологічне розуміння сутності понять «заборона права», «обмеження права» та з'ясувавши останні сучасні тенденції у моделюванні дефініції наведених правових категорій, пропонується обмеження прав суб'єктів сімейних відносин умовно визначити як абсолютні обмеження, які в нормах СК України проявляються у вигляді заборон, які виключають можливість реалізації суб'єктивного сімейного права, та відносні (обмеження), які перешкоджають або ускладнюють реалізацію особистого чи майнового права.

У сімейному праві обмеження права власності подружжя не можна розглядати відокремлено від права власності. Залежно від підстав виникнення та характеру спрямованості виділяють такі прямі чи непрямі (опосередковані) обмеження у здійсненні права власності: передбачені законодавством у вигляді прямих заборон; обмеження загально-правового характеру, які впливають із недопустимості зловживання правом та неприпустимості дій, за які законом передбачена відповідальність; обмеження, пов'язані з необхідністю дотримання власником «моральних засад суспільства»; добровільні обмеження, які бере на себе власник за договором та обмеження, що впливають з певних юридичних фактів; процедурні обмеження, обумовлені спеціальними правилами щодо порядку реалізації повноважень власника [3, с. 1102].

Абсолютність права власності є ідеальною межею, прагненням, до якого тяжіють інтереси власника, але якого вони в соціальних умовах, мабуть, досягти не в змозі [4, с. 506]. Тут безпідставно змішується так звана «соціальна функція власності» та категорія «абсолютне право», що не є коректним. Обмеженням є право власності чи ні, воно залишається абсолютним [5, с. 66]. Відтак, майнове право чоловіка або жінки на річ є абсолютним правом того з подружжя, кому така річ належить на праві особистої приватної власності, якщо інше не встановлено законом, рішенням суду.

Питання права спільної власності подружжя та обмежень, що можуть до них застосовуватися, постійно перебувають у полі зору науковців. Чимало спірних моментів щодо реалізації майнових прав на спільне майно чоловіка та дружини, правовий режим такого майна залишаються доволі дискусійними в науці сімейного права.

В юридичній літературі з цього приводу висвітлюються дві позиції: перша – усі види майна, яке набуто за час шлюбу, необхідно вважати спільним, незважаючи на те, чи законодавцем таке майно включено до переліку спільного майна подружжя [6, с. 336]; друга – проголошує, що у контексті розмежувань понять «спільного майна подружжя» і «спільної власності подружжя» до складу «спільного майна» включає об'єкти, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності, а також окремі зобов'язання, які містять у своєму змісті як право вимоги, так і боргові обов'язки [7, с. 356].

Визначаючи підстави виникнення права спільної сумісної власності подружжя та порядку застосування обмежень, варто згадати положення ст. 60 СК України, яка вказує, що таке право виникає на майно, набуто подружжям за час шлюбу. Вказана правова норма має не тільки і не стільки теоретичний інтерес, скільки практичний, бо визначення умов, за яких власність набуває ознак спільності, визначає обсяг прав та обов'язків подружжя в цілому, а також можливого розподілу такого майна у майбутньому [8, с. 208]. Як відомо, право спільної сумісної власності подружжя виникає загалом на підставі юридичних фактів, а саме: перебування чоловіка та жінки в зареєстрованому шлюбі та в окремих випадках у результаті спільного життя, виникнення фактичних шлюбних відносин.

Іменні акції та цінні папери, придбані одним із подружжя на своє ім'я під час шлюбу, не відносяться до спільної сумісної власності чоловіка та дружини, а отже інший із подружжя обмежений у праві на володіння, користування та розпорядження такою річчю. Винятком із цього правила можуть бути лише випадки, які свідчать, що акції або цінні папери були придбані за рахунок спільних коштів, проте цей юридичний

факт, як правило, встановлюється у судовому порядку.

Так у п. 27 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділі спільного майна подружжя», проголошено, що акції можуть бути об'єктом права спільної сумісної власності і предметом поділу між подружжям, лише якщо вони були придбані на спільні кошти [9]. Разом із тим, цікавим з точки зору науки залишається і той момент, що положення чинного законодавства України, а саме Закон України «Про депозитарну систему України» [10] та Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» [11], не встановлюють зобов'язання для сторін при укладенні договору купівлі-продажу вимоги щодо обов'язкового нотаріального посвідчення правочину. Отже, фактично при розпорядженні спільним майном одним із подружжя у цьому випадку важко визначити згоду іншого з подружжя на укладення такого договору, особливо коли мова йде про іменні цінні папери [8, с. 58]. Таке упущення в законодавстві в ряді випадків може призводити до обмежень майнових прав одного з подружжя та значно ускладнювати процедуру встановлення істини у сімейно-правовому спорі.

В науковій літературі висвітлюється позиція, що по-іншому повинен визначатися правовий режим акцій, отриманих подружжям при приватизації підприємства, на якому працює один із них. Якщо вони були отримані в результаті його трудової участі на приватизованому підприємстві, як винагороду за працю або за пільговою підпискою (з оплатою за рахунок заробітної плати або інших спільних подружніх доходів), їх слід визнавати сумісною власністю [8, с. 59]. Обмеженням у праві спільної сумісної власності може бути інший з подружжя лише у випадку, якщо чоловіку, дружині як працівнику підприємства надавалися привілейовані акції, які переходять у власність на безоплатній основі.

Висновки. Отже, іменні акції та цінні папери, придбані одним із подружжя на своє ім'я під час шлюбу, не відносяться до спільної сумісної власності чоловіка та дружини, а, отже, інший із

подружжя обмежений у праві на володіння, користування та розпорядження ними. Винятком із цього правила можуть бути лише випадки, які свідчать, що акції або цінні папери були придбані за рахунок спільних коштів, проте цей юридичний факт, як правило, встановлюється у судовому порядку. Натомість правовий режим акцій, набутих у власність подружжям при приватизації підприємства, в результаті трудової діяльності одного з них на підприємстві у якості винагороди або за пільговою підпискою (сплачувалися замість заробітної платні), їх доцільно визнавати сумісною власністю подружжя. Обмеженими у праві спільної сумісної власності можуть бути права іншого з подружжя лише у випадку, якщо комусь із них як працівнику підприємства надавалися привілейовані акції, які переходять у власність на безоплатній основі.

Література

1. Жилінкова І.В. Майнові правовідносини подружжя: проблеми застосування норм нового СК України. *Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України: матеріали круглого столу* (м. Київ, 2 трав. 2006 р.). Харків: Ксилон, 2007. С. 58.
2. Доценко О.М. Природа права на особисте життя. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2011. № 1 (52). С. 296-302.
3. Майданик Р.А. Речове право: підручник. Київ: Алерта, 2019. 1102 с.
4. Харченко Г.Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 506 с.
5. Мічурін Є.О. Про природу абсолютних та відносних цивільних прав. *Актуальні проблеми приватного права: зб. наук. праць до 85-річчя з дня народження і 55-річчя науково-педагогічної та громадської діяльності Володимира Васильовича Луця*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2018. С. 65-72.
6. Антокольская М.В. Семейное право: учебник. Москва: Юристъ, 2002. 336 с.
7. Иванов А.А. Содержание брачного правоотношения. *Гражданское право / под. ред. Сер-*

геева А.П., Толстого Ю.К. Москва, 2000. Ч. 3. 356 с.

8. Нікітюк О.М. Охорона та захист права спільної власності подружжя: нотаріат, суд, виконавче провадження: монографія (Серія «Процесуальні науки»). Київ: Алтера, 2018. 208 с.

9. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму ВСУ від 21 груд. 2007 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.

10. Про депозитарну систему України: Закон України від 06 лип. 2012 р. № 5178-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>.

11. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

References

1. Zhylinkova I.V. Majnovi pravovidnosyny podruzzhzha: problemy zastosuvannja norm novogo SK Ukrai'ny. *Naukovi zasady ta praktyka zastosuvannja novogo Simejnogo kodeksu Ukrai'ny: materialy kruglogo stolu* (m. Kyi'v, 2 trav. 2006 r.). Harkiv: Ksyron, 2007. S. 58.
2. Docenko O.M. Pryroda prava na osobyste zhyttja. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu vnutrishnih sprav: zb. nauk. prats*. 2011. № 1 (52). S. 296-302.
3. Majdanyk R.A. Rechove pravo: pidruchnyk. Kyi'v: Alerta, 2019. 1102 s.
4. Kharchenko G.G. Rechovi prava u zakonodavstvi, doktryni ta sudovij praktyci Ukrai'ny: dys. ... d-ra juryd. nauk: 12.00.03. Kyi'v, 2018. 506 s.
5. Michurin Je.O. Pro pryrodu absoljutnyh ta vidnosnyh cyvil'nyh prav. *Aktual'ni problemy pryvatnogo prava: zb. nauk. prac' do 85-richchja z dnja narodzhennja i 55-richchja naukovopedagogichnoi' ta gromads'koi' dijal'nosti Volodymyra Vasyl'ovycha Lucja*. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky, 2018. S. 65-72.
6. Antokol'skaja M.V. Semejnoe pravo: uchebnik. Moskva: Jurist', 2002. 336 s.
7. Ivanov A.A. Soderzhanie brachnogo pravootnoshenija. *Grazhdanskoe pravo / pod. red.*

Sergeeva A.P., Tolstogo Ju.K. Moskva, 2000. Ch. 3. 356 s.

8. Nikitjuk O.M. Ohorona ta zahyst prava spil'noi' vlasnosti podruzzhzha: notariat, sud, vykonavche provadzhennja: monografija (Serija «Procesual'ni nauky»). Kyi'v: Altera, 2018. 208 s.

9. Pro praktyku zastosuvannja sudamy zakonodavstva pry rozgljadi sprav pro pravo na shljub, rozirvannja shljubu, vyznannja jogo nedijsnym ta podil spil'nogo majna podruzzhzha: Postanova Plenumu VSU vid 21 grud. 2007 r.

URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.

10. Pro depozytarnu systemu Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 06 lyp. 2012 r. № 5178-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>.

11. Pro cinni papery ta fondovyj rynek: Zakon Ukrai'ny vid 23 ljut. 2006 r. № 3480-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

V. Kozhevnikova

LEGISLATIVE RESTRICTIONS ON THE EXERCISE OF PROPERTY RIGHTS BY SPOUSES

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: bojko.v1909@gmail.com

Purpose: the research is to identify and solve a set of theoretical and practical problems related to the laws of legal regulation of restrictions in the process of exercising property rights by spouses, improved concepts of modern understanding of restrictions on property rights of family relationships. **Research methods:** to achieve this goal, in the process of scientific research used a set of methods of scientific knowledge. General-scientific and special-scientific methods became the methodological basis of scientific work. **Results:** the provisions of the current family legislation of Ukraine on the normative procedure for establishing the limits of the exercise of subjective rights and restrictions in the right of joint joint ownership of spouses are clarified. **Discussion:** scientific approaches to the legal category of restrictions on the exercise of marital property rights are clarified. It is established that the husband and wife, exercising their rights, are guided by the limits established by law, the features of certain restrictions on the property rights of the subjects of family relations in the exercise of subjective rights are determined. It is outlined that the limits of family rights established in the current family law determine the proper conduct for each person, and restrictions reduce the possibility of exercising a particular right, apply to a certain (exclusive) range of subjects of individual family relationships established by the state, court decision, legal act in order to protect the rights and freedoms of other participants in family relations.

Keywords: property right; restriction of rights; joint property; private property; spouses; subjects of family legal relations; realization of the right; limits of realization of property rights; prohibitions; protection of family rights and interests; abuse of right.